

НДО-ІНФОРМ

Інформаційний бюлетень для громадських активістів № 2 (63), 2022

Ми змінюємо людей, а люди змінюють громади...

Редакторка:

Кваша Олена

Члени редакційної ради:

Абрамов Лев

Набока Оксана

Абрамова Оксана

Адреса редакції:

вул. Олега Ольжича 75А (оф.1, поверх 2)

м. Кропивницький

E-mail: adm.iscm@gmail.com

Веб-сайти: www.iscm.org.ua

www.lac.org.ua

www.lacenter.org.ua

Видання розраховане на активістів громадських організацій, працівників закладів культури, посадовців органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, журналістів та всіх, хто цікавиться суспільним життям сучасної України.

Надіслані матеріали не рецензуються та не повертаються. Редакція може не поділяти точку зору автора та не відповідає за фактологічні помилки, які він допустив.

Якщо ви бажаєте отримувати бюлетень та інші видання ІСКМ, просимо надсилати електронною поштою офіційні листи-заявки з підписом керівника вашої організації або структурного підрозділу.

Видання розповсюджується безкоштовно. Цей номер виходить в електронному варіанті.

Листування тільки на сторінках видання. Думки, висловлені у виданні належать авторам і можуть не співпадати з офіційною позицією ІСКМ та донорів проекту "Адаптація через культуру" (GIZ за дорученням уряду Німеччини).

Бюлетень видається з 1999 року. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КГ №522/99 Р.

Видання засноване Інститутом соціокультурного менеджменту

©Інститут соціокультурного менеджменту (ІСКМ)

Забороняється відтворення та використання будь-якої частини цього видання у будь-якому форматі, включаючи графічний, електронний, копіювання чи використання у будь-якій іншій спосіб без відповідного посилання на оригінальне джерело.

Ми обираємо культуру!

Саме такий шлях адаптації обрав колектив Інституту соціокультурного менеджменту (ІСКМ) реалізуючи проєкт "Адаптація через культуру"* , якому присвячений цей номер журналу. Тривалість проєкту з 27 червня по 27 серпня 2022 року. Мета - покращення процесу адаптації внутрішньо-переміщених осіб (ВПО). Проєкт складався з трьох важливих компонентів. Перший - освітній, в межах якого було відібрано 15 жінок-переселенок, що пройшли курси з перукарської майстерності та 5 жінок-переселенок на курси з масажу, для того щоб вони вони, під час гуманітарної кризи, мали можливість краще адаптуватися в нових громадах. Другий компонент - інтеграційний. Використовуючи заклади культури Олександрійського району Кіровоградської області як платформу для розвитку, ми провели 8 інтеграційних заходів для мешканців громад та ВПО, щоб об'єднати їх та подарувати бачення майбутнього. І третій, гуманітарний компонент, в рамках якого нами було розповсюджено допомогу для майже 300 ВПО м. Кропивницький.

Цей проєкт був цікавим для нас, та, на нашу думку, корисним для ВПО. Цей номер журналу спрямований на те, щоб зібрати різні точки зору по покращенню процесу адаптації в цих складних умовах. Маємо надію, що всі матеріали будуть корисними всім дотичним до цієї теми.

* Проєкт фінансується в рамках проєкту «Розбудова структур надання послуг та освітнього потенціалу для психосоціального забезпечення в Україні», який впроваджується GIZ за дорученням уряду Німеччини.

**З найкращими побажаннями,
редакція "НДО-Інформ"**

З М І С Т

ВСТУП

Лев Абрамов, президент ІСКМ.....2

Галерея «Єлисаветград»: незмінність та нове в діяльності першої приватної галереї Кіровоградщини

Микола Цуканов, власник галереї «Єлисаветград».....3

Тетяна Ткаченко: «Нові завдання сьогодні виконає тільки «живий» заклад культури»

Тетяна Ткаченко, директорка комунального закладу «Музей мистецтв Кіровоградської обласної ради»..... 5

Роль арт-терапії в подоланні стресу

Наталія Сабліна, кандидатка психологічних наук, кризовий психолог.....6

Як і що змінилося в роботі закладів культури Приютівської громади під час війни?

Дарія Ратушняк, директорка комунального закладу «Центр культури і дозвілля» Приютівської громади.....9

Моя творча студія - майданчик для соціальних новацій та пошуку ідей

Варвара Діордієва, арт-терапевт, власниця творчої студії «Амелі»..... 11

УКРАЇНА - ЦЕ МИ!

Наталія Агапєєва, директорка Кіровоградської обласної філармонії, Заслужений працівник культури України..... 12

Бібліотеки Кіровоградщини під час війни: нові виклики

Валентина Животовська, директорка комунального закладу «Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д.І. Чижевського», Заслужений працівник культури України..... 14

Відродження будинку культури - справа, що об'єднує

За матеріалами «Суспільне Кропивницький», Н.Сарафанова, А.Крейтор, Матеріали сайту Великоसेверинівської громади..... 16

Історія успіху гуманітарного проєкту сьогодні - це історія об'єднання на базі спільних ідей, цінностей та довіри

Дарія Ратушняк, директорка комунального закладу «Центр культури і дозвілля» Приютівської громади..... 17

Мистецтво бути перукарем та масажистом

Інтерв'ю з Мироненко Наталією, спілкувалася Олена Кваша 19

Шановні друзі!

Цей випуск ми присвятили історіям закладів культури Кіровоградщини, які в надзвичайних умовах, на нашу думку, проявили свій потенціал та ресурсність, стали м'якою силою, що підтримує сьогодні тих, хто має в цьому найбільшу потребу: місцевих жителів, переселенців. Діяльність менеджерів цієї сфери сьогодні, на нашу думку, заслуговує на увагу та вивчення, оскільки діяльність закладів культури відбувається в умовах обмеженості ресурсів, з додатковими компонентами в роботі – волонтерська робота, гуманітарна місія та інше. Також варто зазначити, що і сама мережа закладів, за словами міністра культури та інформаційної політики України Олександра Ткаченко, станом тільки на кінець квітня 2022 року вже має суттєві втрати і руйнацію – мова йде про понад 250 закладів культури, що мають різну ступень руйнації.

Попри вище зазначені труднощі, працівники галузі продовжують свою діяльність, намагаються і виходять на нові рівні в роботі, зберігають певні традиції і навіть намагаються заробляти гроші, виконуючи в дещо обмежених обсягах, своє ключове завдання – створювати креативний, культурний продукт. За словами представників галузі Кіровоградської області, незважаючи, на те, що більшість працівників сфери залишилися на місцях, на сьогодні умови поки не сприяють повноцінному фінансовому розвитку галузі, але заклади все ж почали поступово відновлювати комерційні види діяльності (платні вистави, виставки та інше.)

Нашою командою в рамках проекту «Адаптація через культуру», що фінансується Урядом було здійснено 8 виїздів до Олександрійського району Кіровоградської області, під час яких ми не тільки проводили інтеграційні заходи, а й спілкувалися з представниками культурної галузі громад з метою вивчення стану справ в сфері локального рівня. За результатами аналізу цих співбесід, ми маємо наступне бачення, що можна екстраполювати на діяльність інших установ локального типу:

1. Попри системне недофінансування і не рівномірний рівень забезпечення технічними засобами заклади культури громад в період кризи

виконали і продовжують виконувати провідну роль в гуманітарній політиці, при цьому – ефективно використовують наявні обмежені і часто – застарілі ресурси, залучають потенціал жителів громади, особисті ресурси.

2. Попри відсутність повної фінансової підтримки (через зміну в пріоритетах фінансування) заклади не скоротили, а навіть збільшили кількість заходів для громад. Проте, варто відмітити, що менеджерам закладів варто звернути увагу на підвищення якості культурного продукту, з урахуванням актуальності та певної зміни складу населення громад (з'явилися нові жителі, які є переселенцями з великих міст, де культурне життя відзначалося більшим різноманіттям, якістю).

3. Варто відзначити підготовку та впровадження додаткових культурних програм, з урахуванням потреб переселенців.

Лев Абрамов

4. Варто відмітити гнучкість менеджерів галузі та працівників, які в досить стислі терміни та в кризових умовах змогли переорієнтуватися та досить ефективно працювати. В той же час, їм варто звернути увагу на необхідність підвищення кваліфікації керівників, фахівців закладів в окремих напрямках, вивчити нові методики роботи, використовуючи наявні освітні пропозиції та ресурси (в тому числі – безоплатні).

5. В той же час, варто відзначити не достатньо високий рівень залучення до створення проектів та програм бізнес-кластеру (малий, середній бізнес), інших джерел фінансування - зокрема грантових програм.

6. Також варто зазначити, що переважна більшість закладів культури в Кіровоградській області не використовували (на момент підготовки видання) можливості програмам державної підтримки культури, що обумовлено, на нашу думку, не достатнім рівнем поінформованості працівників галузі, складністю для розуміння умов отримання державної підтримки та досить часто - невідповідністю умов державної підтримки проблемам та потребам, а також відсутністю навичок написання проектів.

7. Поки залишається не достатньо і не рівномірно розвинутим цифровий сегмент культури - незначний відсоток подій розробляється з урахуванням необхідності бути презентованим на діджитал-платформах (онлайн події, відеопродукція різного типу, соціальні мережі), що на нашу думку досить швидко можна виправити і отримати додаткові можливості для просування своєї діяльності і залучення фінансових можливостей.

Тож, для інституційного підсилення закладів культури країни в їх основній діяльності, на основі аналізу типових заходів, що здійснюються в Олександрійському районі для переселенців наша команда підготувала методичні рекомендації щодо організації та проведення інтеграційних заходів, що на нашу думку, підвищить якість роботи закладів в цій сфері. Посібник буде презентовано найближчим часом, він буде у вільному доступі на нашому сайті (iscm.org.ua). У цьому ж випуску ми зібрали статті від керівників закладів культури області - комунальних і приватних, в яких описані зміни, що відбулися в роботі їх установ та організацій; представлені матеріали від арт-терапевтів з рекомендаціями та вправами, що можуть бути використані в роботі представників закладів культури, матеріали медіа про успішні практики із залученням ресурсів для галузі.

Така інформація, на нашу думку, може бути корисною для представників галузі, а також в певному сенсі, акцентує увагу на реальних обсягах робіт, комунікації з населенням, що здійснюють працівники мережі закладів культури в своїх громадах в умовах обмежених ресурсів. Підсилює тезу щодо необхідності підтримки розвитку галузі

на державному і місцевих рівнях.

Бажаємо всім, хто опікується питаннями культури - успіхів! Ваша робота сьогодні набула нового, додаткового значення і наша команда готова підтримати тих, хто прагне змін і результатів.

Лев Абрамов, президент ІСКМ

Галерея «Єлисаветград»: незмінність та нове в діяльності першої приватної галереї Кіровоградщини

Галерея «Єлисаветград» дванадцятий рік є одним із культурних центрів Кіровоградської області та міста Кропивницький. На сьогодні ми перша і єдина приватна галерея в місті. За ці роки проведено сотні виставок українських та іноземних художників, сотні проектів, які були різнопланові, але об'єднані за одним, головним принципом - любов до України.

Перші зміни в політиці нашої галереї відбулися ще у 2014 році, а бомбардування українських міст 24 лютого цього року, вивели нас на новий рівень діяльності - наша команда почала шукати нові національно орієнтовані цінності, які б об'єднували суспільство заради нашої Перемоги! Ми воюємо за власну землю, за свої цінності, за свою культуру. І ми - як представники сфери «культура» не можемо стояти осторонь подій. Наша задача сьогодні - активна демонстрація української культури, просування наших здобутків в мистецтві, ми маємо продовжувати бути майданчиком і для відкриття нових імен, і для вшанування заслужених, а інколи - і для відкриття забутих імен. Сьогодні це набуває нового значення. Особливого. В наш регіон з початку війни переїхало понад 80 000 переселенців, які на мою думку, з різних причин, могли мати дуже різний рівень обізнаності в питаннях українського сучасного мистецтва в цілому, а про діяльність митців центральної України - тим більше.

Взагалі, вважаю, що до війни в нашому суспільстві був досить низький рівень зацікавленості українською культурою. Успішні

практики великих міст, культурних центрів і галерей національного значення, на жаль, не є показником для всієї країни. Чому так сталося? Причин багато. Наслідків - ще більше. Головне, всім, хто дотичний до галузі в державних кабінетах, в бізнесі, місцева влада – зробити вірні висновки.

Микола Цуканов

Власне, одне із завдань народилося як результат наших роздумів на тему: що конкретно ми можемо сьогодні зробити? Так було прийнято перше, швидке рішення, що наша галерея відкриває свої двері для всіх охочих переселенців на безоплатній основі. Ми хочемо показувати людям культуру країни, знайомити їх з нашим регіоном через полотна, інші твори. Ми це почали робити і продовжуємо. Маю відмітити – люди йдуть, цікавляться, маємо сотні відвідувачів на місяць. У нас вони оточені увагою, турботою. Наступним кроком стали майстер-класи. Ми відчули запит на цей формат, в місті багато родин з дітьми. І в нашій галереї почалися заняття для дітей-переселенців. На сьогодні більше сотні дітей відвідали наші заняття. Вони теж безкоштовні.

Дитяча тематика в нашій роботі особлива. Ми є ініціаторами Всеукраїнського конкурсу дитячих робіт «Щаслива дитина – квітуча Україна». Цей конкурс вже восьмий рік поспіль вважається одним з найбільш масштабних в Україні. Тільки у 2021 році в ньому представили свої роботи 4236 дітей з різних куточків нашої держави. Не зважаючи на труднощі військового часу, галерея продовжила Всеукраїнський конкурс дитячих робіт. Також галерея провела додатково декілька онлайн-конкурсів та виставок, в яких взяли участь більше

3000 дітей з різних куточків України. Це онлайн виставка дитячих робіт – «Україна – мирна країна», виставка робіт «Усе моє, все зветься Україна!» юної художниці з Полтави Єви Рибчуновської. Продовжуємо цей новий вид діяльності.

Потім народилася ідея виставки картин «Я Українка», які спеціально за нашим замовленням були написані заслуженим художником України Олександром Охупкіним. Ці полотна, переконаний, торкнулися сердець наших відвідувачів. На нашу думку, мистецтво має підтримувати людей, надавати можливість перевести погляд з поточних подій на щось інше – для душі, допомогти знижувати рівень стресу і давати людині віру в краще. Враховуючи ту складність, в якій сьогодні опинилися державні та комунальні музеї, бібліотеки, галерея продовжила традицію безоплатної передачі творів мистецтва для поповнення їхніх фондів. Так, нещодавно передали живописні твори Юрія Вінтенка, Володимира Остроухова, Миколи Галичина, Григорія Вовка, Сергія Новікова. В цей час – підтримка важлива, як ніколи. На жаль, до сих пір можна зустріти окремі думки про те, що культура під час війни не в пріоритетах. Таку позицію вважаю не конструктивною. Культура має говорити сьогодні на повний голос. Культура – це про Незалежність України.

Галерея продовжує працювати над збереженням історії міста та області - ми відсканували (провели відцифрування) більш ніж 18000 негативів відомого українського фотографа Василя Ковпака. Нещодавно вийшла книжка, яку підготувала наша галерея, про історію футбольного клубу «Зірка» та творчість фотографа з Кропивницького Ігоря Філіпенка - «Фотокореспондент Ігор Філіпенко: погляд з офсайду». В роботі у нашої команди ще декілька нових проєктів, шукаємо ресурси на їх реалізацію.

Ключове для нас сьогодні - не мовчати, активно працювати з людьми, допомогти один одному попри все. І звісно, мати плани – як працювати далі, після Перемоги.

Микола Цуканов,
власник галереї «Єлисаветград»

Тетяна Ткаченко: «Нові завдання сьогодні виконає тільки «живий» заклад культури»

КЗ «Музей мистецтв Кіровоградської обласної ради» є не лише класичним закладом, який зберігає, примножує та популяризує унікальні предмети державної частини Музейного фонду України, а є осередком культурно-просвітницької, науково-дослідної, освітньої, благодійної та соціальної роботи.

Музей мистецтв сьогодні - флагман інтерактивних та інноваційних методів роботи. Команда музею змогла здійснити відповідний перелом сприйняття музею не лише як інституції із «мертвою натурою», а довести іншим та покликати за собою з позиціонуванням музею, як живого організму, який існує, функціонує і розвивається на користь громаді та за її активної участі. Ще навесні 2014 року, з часу анексії Криму і початку окупації Сходу України, на засіданні Музейної ради при Міністерстві культури України акцентувала увагу і наполягала на прискоренні процесу ратифікації Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року. Процес був болісним і досить довготривалим, але з часом все більше фахівців та законотворців розуміли його необхідність. Тож Україна приєдналася до вищезазначеного протоколу (вчиненого ще у 1999 році) лише навесні 2020 року.

З того ж 2014 року активність музейних співробітників у вирішенні безпекових питань зростала й мала певні позитивні результати. Проводилися семінари, тренінги та навчання з питань збереження й евакуації культурних цінностей. У команді тренерів проводила навчання для музейних співробітників, звісно ж й для нашої команди Музею мистецтв теж. Тож на час повномасштабного вторгнення росії в Україну, а саме до восьмої ранку 24 лютого 2022 року (бо ще до шостої ранку я була вже на роботі) відповідні органи влади отримали від Музею мистецтв листа щодо механізму і подальших дій для збереження культурних цінностей. Неодноразово численним представникам ЗМІ відповідала, що всі коментарі й деталі цього процесу ми оприлюднимо лише

після Перемоги, адже процес був неординарний. Попри все, вже зранку 24 лютого ми почали евакуацію експонатів з будівлі музею. Для нашого музею, який не має підвальних приміщень це питання стояло гостро й зволікати ми не могли. Не зважаючи на неймовірну втому усі, а це крім співробітників музею - наші партнери, волонтери, і навіть рідні й друзі, здійснили пакування й перевезення колекції... Усіх відмітимо й усім подякуємо після нашої Перемоги! Вже з березня наш музей переформатував свою роботу. З перших тижнів війни до наших заходів, окрім місцевих відвідувачів почали активно долучатися переселенці. Оскільки люди на новому місці не мали знайомих, своїх спільнот, а гуманітарні центри ще тільки розгортали свою діяльність - нас було знайти найпростіше. Через соціальні мережі, через особисте спілкування люди дізнавалися про нас і йшли з ідеєю – долучатися до спільної корисної роботи.

Тетяна Ткаченко

Ми відчинили свої двері для такого формату (наша робота стосувалася переважно гуманітарних завдань, підтримки і захисту). Знаю, що і по інших регіонах спостерігалася саме така тенденція: музеї, бібліотеки, будинки культури – стали першими місцями громадського об'єднаної руху. Ми намагалися підтримати людей. Місцевих, переселенців, які окрім психологічної підтримки потребували часто й матеріальної. В цій роботі ми

й самі отримували певну розраду. Співробітники нашого музею, до речі, активно долучаються й до іншої громадської, волонтерської діяльності в місті: чергують у гуманітарних центрах, працюють на пакуванні продуктів, завантаженні вагонів продуктами і речами для постраждалих регіонів України.

Поступово ми почали проводити майстер-класи для дорослих і дітей, до речі, один з найбільш популярних майстер-класів - виготовлення захисних янголів-охоронців нашим захисникам і захисницям. Він сьогодні найбільш популярний серед переселенців. Також ми стали тими, хто серед перших знайомив переселенців з містом та областю, історією краю. Ми намагалися в наших традиційних екскурсіях поєднати історію з корисними порадами для нових жителів міста. Звісно, ми продовжуємо проводити екскурсії і музеєм і містом, проводимо майстер-класи та пленери, презентуємо подкасти і відеопрезентації, відкриваємо виставкові проекти, здійснюємо експертизу культурних цінностей, проводимо низку інших культурно-мистецьких, науково-дослідних і просвітницьких заходів. Дуже активно поповнюємо фондове зібрання нашого музею, сприяємо передачі експонатів до інших музеїв України, тож поповнюємо державну частину Музейного фонду України!

Сприяємо створенню нових арт-об'єктів. Незабаром будемо долучені до презентації нового стінопису в нашому місті. І в планах створення ще декількох муралів. Продовжуємо проводити розпочату ще в березні 2014 року акцію «Україна єдина», ініціюємо самі й долучаємося до низки волонтерських проектів на підтримку ЗСУ. Готуємось до проведення Благодійного аукціону «Разом до Перемоги». І сама під таким хештегом проводимо усі наші заходи. Єдине, ми не афішуємо попередньо проведення наших заходів реальному часі. Робимо індивідуальні запрошення та анонсування. Так намагаємося забезпечити безпеку нашим відвідувачам. Велику кількість наших заходів ми проводимо за межами музею і більшість у співпраці з нашими партнерами з інших закладів. Після Перемоги маємо план провести публічний звіт про роботу Музею мистецтв, з деталізацією, а поки #разом_до_Перемоги

Тетяна Ткаченко,
директорка комунального закладу «Музей
мистецтв Кіровоградської обласної ради»

Роль арт-терапії в подоланні стресу

В закладах культури Кіровоградської області, які продовжують працювати в умовах війни, працівники активно використовують різні формати роботи з відвідувачами, серед яких все більшої популярності набувають майстер-класи з різних тематик: від плетіння патріотичних браслетів до петриківського розпису. На них охоче реєструються і діти, і дорослі, як місцеві жителі, так і переселенці. Власне, ці заходи можна розглянути як певний різновид арт-терапії. Звісно, для більшій результативності таких практик варто залучати профільних фахівців, але за умови їх відсутності і такі заняття з творчої самореалізації можуть мати певний терапевтичний ефект.

Наталія Сабліна

Війна є такою ситуацією, що виходить за межі звичайного, нормального людського досвіду: військові дії — спричинили значне порушення життєдіяльності людей, шкоду їх здоров'ю, великі людські жертви, значні матеріальні збитки і т.д. Таку ситуацію науковці зазвичай класифікують як екстремальну(надзвичайну). Екстремальна ситуація для тих, хто її переживає, може стати кризовою, стресовою, травматичною і викликати відповідно кризу, стрес, психотравму.

У людини, яка пережила емоційний травматичний стрес, інакше починає функціонувати пам'ять — механізм травматичної пам'яті, необхідний для виживання індивіда, стає причиною посттравматичних стресових станів. Після припинення дії стресора яскраві емоційні образні спогади не просто зберігаються у довготривалій пам'яті, але й знову і знову з'являються в пам'яті оперативній, сприяючи розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Травматичний стрес вважається НОРМАЛЬНОЮ реакцією на НЕНОРМАЛЬНІ обставини (події, що виходять за рамки звичайного життєвого досвіду людини).

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) виникає як відкладена та/або затяжна реакція на стресову подію чи ситуацію (короткочасну або тривалу) надзвичайно загрозливого чи катастрофічного характеру. За даними ВООЗ, близько 80% постраждалих в екстремальних ситуаціях людей, успішно справляються з травматичним стресом і тільки у 20% прояви травматичного стресу трансформуються у посттравматичний стресовий розлад як хворобу, в якій проявляються фізіологічні та психологічні симптоми. На жаль, найбільше від руйнівного впливу військових дій страждають діти, адже в силу свого віку вони не здатні осягнути причин таких подій. Головним завданням психологів та психотерапевтів у такий час має бути турбота про психоемоційний стан дітей та дорослих.

Якнайкраще із цим допомагає впоратись арт-терапія, спрямована на подолання сильних емоцій та переживання негативного досвіду, який складно висловити словами. Арт-терапія — це спеціалізована форма психотерапії, заснована на мистецтві, образотворчій і творчій діяльності; це метод зцілення за допомогою творчості, що застосовується у психотерапії, у психокорекційній роботі психолога. АРТ-терапія є ефективною та корисною в роботі з дітьми, підлітками, дорослими, з жертвами насильства, в військових конфліктах. Завдання АРТ-терапії у роботі з постраждалими у дні війни: дати соціально прийнятний вихід агресії та іншим почуттям; полегшити процес лікування; опрацювати думки й почуття, які постраждалий звик пригнічувати; налагодити стосунки між психологом та постраждалим; розвинути почуття внутрішнього контролю; сконцентрувати увагу на відчуттях і почуттях. Саме такі особливості притаманні арт-терапії, з її спроможністю ненав'язливо трансформувати болісні спогади за рахунок творчого катарсису та актуалізації ресурсних станів для

інтеграції досвіду. Отже, арт-терапія як особливий вид психологічної допомоги, що пов'язаний з творчим самовираженням і створенням образу (арт-об'єкту), мета якого — не красива картинка, а відображення внутрішнього стану людини, дитини та відновлення душевного потенціалу у творчій діяльності, є досить перспективною в роботі з дітьми та дорослими, які опинилися в кризовій ситуації. Арт-терапія володіє особливо потужним арсеналом екологічних (дбайливих, бережливих) засобів впливу у кризовому консультуванні, до яких належать: малювання, ліплення, колаж, ігри, музика, створення казок/історій, робота з піском і природними матеріалами та багато інших. Арт-терапевтичні техніки в силу їх специфічних особливостей забезпечують можливість максимальної за глибиною впливу і мінімальної за ступенем втручання допомоги дітям та дорослим, які стали жертвами насильства (біженці, заручники), учасники та свідки екологічних і техногенних катастроф. Ефективним прийомом психологічної допомоги є малювання. Якщо є спротив, вивчена безпорадність (можливо як прояв травматичної регресії) наполягати не можна. Найбільш ефективними, на наш погляд, є вільний малюнок та техніка серійного малювання. Постраждалому пропонується малювати все, що завгодно. Потім дуже важливо поговорити про намальоване.

Серії «немалювання» — дуже ефективний метод психотерапії травми, причому не тільки дитячої, але й дорослої. Цей метод можна використовувати і в роботі сімейного психолога. Серійне малювання передбачає щотижневе проведення занять малюванням в присутності психолога. Коли дитина або дорослий регулярно займається малюванням в присутності психотерапевта, відбувається активація цілющого потенціалу, конфлікти знаходять вихід та вирішення, а психотерапевт отримує більш ясну та точну уяву про діяльність позасвідомого. Білий аркуш паперу перетворюється на безпечне місце для проєкцій, тоді як символи та образи приймають форму вмістилищ різних емоцій, забезпечуючи тим самим можливість вираження почуттів. При такому безпечному вираженні емоцій у сфері позасвідомого формується динамічний стан та виникають нові образи та почуття. Динаміка зміну кожної людини та дитини має свій темп, що зумовлений характером психологічної травми, проблематики і сили. Найбільш ефективним способом подолання кризової ситуації є робота з самим переживанням, відновлення почуття контролю над власним життям і набуття нового розуміння ситуації.

Альтернатива серійному малюванню - гра з піском(піскова психотерапія), вигадання історій, гончарство, психодрама з іграшками. Високий психотерапевтичний ефект в роботі з кризовими станами фахівці відзначають при застосуванні направленої візуалізації. Особливо, у випадках невідкладної психологічної допомоги (гострої кризи), коли дитині та дорослому буває важко знайти слова, щоб виразити обурення, гнів чи агресію у зв'язку з трагічними подіями в житті.

Далі пропоную ознайомитися з практичними вправами та техніками, які можна використовувати в стресовій ситуації та кризі, вони можуть бути використані як працівниками закладів культури, які працюють з переселенцями, так і тими, хто хоче самостійно вивчити тему.

Самодопомога при стресових станах. Дихальні вправи: 4-4-8 (емоц. збудження, 8 раз), 4-4-4 (головний біль, 4 рази), 4-7-8, ЛППЛ.

Боді-сканінг (сканінг тіла, затиснені ділянки, напруження/розслаблення).

“Заземлення”. Обійми “внутрішню дитину”.

Техніка «9 маленьких мандал»

Мета: регуляція емоцій та почуттів, Інструкція:Клієнту пропонують розмалювати 9 маленьких кіл (розмір кола, як стакан для води). Основне завдання полягає у тому, що клієнту потрібно розмалювати кола, відштовхуючись від емоцій та почуттів. Пропонований перелік кіл з емоціями та почуттями (можна замінити на інші: меланхолію, розпач, розчарування, туга, горе, ейфорія, інтерес, щастя тощо):

1 коло – сум; 2 коло – гнів; 3 коло – злість; 4 коло – страх; 5 коло – тривога 6 коло – здивування; 7 коло – любов; 8 коло – радість 9 коло – задоволення.

Перевагу в порядку розмальовування варто надавати від негативних до позитивних емоцій та почуттів. Вибір емоцій та почуттів можна видозмінювати в залежності від переживань клієнта та його домінуючого емоційного фону.

Наступне завдання: обговорити з клієнтом, коли він останній раз переживав цю емоцію і де в тілі вона відчувається. Потім пропонують на великому колі розмістити мандали у такому порядку і розташуванні, як відчуває сам клієнт. Він може скласти свою власну композицію із маленьких мандал.

Техніка «Каракулі і метаморфози»

Мета: активізація уяви, переживання катарсису, позбавлення від емоційного напруження та негативних емоцій. Інструкція:Клієнту пропонують вільно рухати олівцем по аркуші паперу без жодного

здуму і мети, виводячи різні каракулі та лінії. Для збільшення рівня спонтанності можна запропонувати закрити очі. У результаті клієнт отримає складний клубок ліній. Наступне завдання – слід побачити у ньому якийсь образ і розвинути його. Побачивши чіткий образ потрібно скласти розповідь.

Техніка “16 асоціацій”

Мета: самодіагностика емоційного вигорання і глибинне усвідомлення психологічної самопомоги засобами МАК-технологій. Усі учасники обирають собі якусь карту та проговорюють, з чим в них вона асоціюється та що це для них означає, а також розмірковують про те, чому вони обрали саме таку карту.

Техніка “Вулкан”

Мета: саморегуляція емоційного стану засобами артпрактики: МАК-технології. Беремо аркуш паперу, ручку/олівці та малюємо вулкан (без деталізації), виносячи свої емоції на папір під час малювання. Запитання для самоактуалізації: Який це вулкан?Як можна допомогти вулкану? (МАК). Аналіз самого вулкана, виверження, додаткові деталі, розташування на аркуші, кольори, вербальний опис. Зображення вулкану — рівень нашого емоційного стану.Як допомогти вулкану — сигнал — як можна полегшити емоційний стан.

Техніка “Коштовна ваза”

Мета: саморегуляція емоційного стану засобами артпрактик. Беремо аркуш паперу, ручку/олівці, малюємо вазу та наповнюємо її “нашими ресурсами” за допомогою техніки колажування/мандали/додайте кольорів тощо. Запитання для самоактуалізації: Дайте назву вашій вазі. З якою сферою вашого життя пов'язані складники вашої “роботи”? Проаналізуйте розташування вази. Якщо уявити, що верх аркуша — ваші мрії, думки, низ малюнка — вчинки і справи, а середина — емоційно забарвлена частина вашого життя і соціальні зв'язки, то що можна сказати із вашого малюнка?Які зображення/ символи накладаються одне на одне? Що це для вас? Яка частина колажу найресурсніша для вас? Про які життєві завдання ваш малюнок? Найголовніше - пам'ятати, що головна мета арт-терапії — гармонізація внутрішнього стану дорослого, дитини та відновлення здатності до самоцілення за рахунок творчої самореалізації.

Наталія Сабліна,
кандидатка психологічних наук,
кризовий психолог

Як і що змінилося в роботі закладів культури Приютівської громади під час війни?

В цьому матеріалі мова піде про мережу галузі культура Приютівської громади, що змінила вектор діяльності з урахуванням актуальних потреб, як місцевих жителів, так і внутрішніх переселенців, які переїхали до громади.

До війни всі заклади культури Приютівської громади переважно працювали як центри місцевої активності для громади, більшість важливих соціокультурних подій проходила в клубах та будинках культури громади. Загалом в Приютівській громаді мережа клубних закладів складає 8 сільських будинків культури, комунальний заклад «Центр культури і дозвілля» Приютівської селищної ради та структурні підрозділи а саме: «Лікарівський сільський будинок культури», «Недогарський сільський будинок культури», «Косівський сільський будинок культури», «Новоселівський сільський будинок культури», «Войнівський сільський будинок культури», «Костянтинівський сільський будинок культури», «Березівський сільський будинок культури» та 10 бібліотек, а саме: «Бібліотека с. Недогарська», «Центральна бібліотека», «Бібліотека с. Березівка», «Бібліотека с. Протопопівка», «Бібліотека с. Войнівська», «Бібліотека с. Костянтинівка», «Бібліотека с. Косівська», «Бібліотека с. Новоселівська», «Бібліотека с. Лікрівка», «Бібліотека с. Андріївка».

З початком війни заклади культури Приютівської громади почали вирішувати поточні гуманітарні питання переселенців і жителів громади, безпосередньо на місцях. Це було однотайне рішення команди – максимально включитися в підтримку, допомогу, залучити всі можливі ресурси. Відтак, всі будинки культури приймали від населення гуманітарну допомогу (продукти, гроші, речі) передавали її тим, хто мав потребу в громаді або до волонтерського центру міста Олександрії та Приютівської селищної ради. Власне, де волонтерських центрів не було – там були будинки культури. Також з початком війни деякі будинки культури забезпечують функцію

інформування населення про загрозу ракетних ударів – поширюють сигнал «Повітряна тривога» в населених пунктах, в закладах завжди є черговий працівник, до якого можна звернутися тим, хто тільки приїхав в громаду і не знає, де розміститися, знайти житло, отримати допомогу.

Окрім нового напрямку в діяльності, звісно, залишається і завдання організовувати культурно-творче дозвілля, що у поєднанні з психологічною підтримкою та реабілітацією, гуманітарною підтримкою переселенців в адаптації до нових умов, у закладах культури Приютівської громади розпочалася низка заходів для підтримки переселенців. Так, у Центрі культури і дозвілля розпочався челлендж «Ой, у лузі червона калина», в якому разом з нашими учасниками художньої самодіяльності і всіма охочими заспівали і дітки вимушених переселенців.

Дарія Ратушняк

У низці закладів культури відбулися зустрічі-знайомства з родинами вимушених переселенців та їхніми дітьми за участі активної молоді та волонтерів з громади. Також діти-переселенці активно долучаються до всього культурно-мистецького життя громади. Постійно беруть участь у святкових та буденних майстер-класах,

творчих лабораторіях та є учасниками всіх культурно-просвітніх заходів, через дітей, до речі, відбувається й інтеграція дорослих, вони приходять з малечю на заходи, де мають можливість знайомитися і спілкуватися з активними жителями наших сіл, а також підтримувати зв'язок з іншими переселенцями. Традиційні тематичні акції, що проходили в громаді теж зазнали змін. Так, до Великодня було проведено благодійну акцію «Великоднє добро», в результаті якої було зібрано і передано родинам переселенців - новим жителям громади 100 пасхальних кошиків та зібрано чотири посилки з гостинцями нашим захисникам.

Проведення заходу

Ще один напрям роботи, в який ми активно включили переселенців - екскурсії. Людям потрібно показувати громаду. На початку літа ми почали формувати екскурсійні групи, в які входили і родини переселенців. Так загалом було проведено вісім екскурсій для покращення комунікації та знайомства з традиціями місцевості. Наприклад, наші екскурсанти відвідували українсько-німецьке підприємство «Неемія», що знаходиться у Протопопівці. Його керівниця Габрієлла Дьобріх провела чудову пізнавальну екскурсію, під час якої розповіла про особливості роботи підприємства, а також показала свою міні-ферму, ангар з сільськогосподарською технікою та поділилася деякими домашніми рецептами виготовлення макаронів і хлібо-булочних виробів. Габрієлла показала, як випікають хліб та працює міні-млин. Сама ж екскурсія завершилася дегустацією продукції підприємства. Родина Веремєнко, яка володіє зеленою садибою «Бджоляр» в Протопопівці теж люб'язно прийняла у себе

гостей, показали як утримується садиба, невеличке стадо кіз, сотню вуликів, учасники екскурсії також змогли приміряти костюми бджоляра, побачити, як збирається мед. А після змістовної екскурсії Алла Миколаївна – господарка садиби запросила гостей на частування домашнім молоком, медом та млинцями.

Ще один цікавий екскурсійний маршрут. Групи з Войнівського, Березівського та Протопопівського будинків культури відвідали Олександрійський відділ Географічного товариства України. Екскурсію для них провів керівник відділу Леонід Балацький. Діти можуть ознайомились з його роботою, відвідати гарну бібліотеку (що налічує понад 3 тис. екземплярів спеціалізованих книг про географію та історію), «живий куточок», подивитися чудовий сад (де росте 60 саджанців фруктових дерев), ознайомитися з туристичним приладдям, яке потрібно для подорожей та піших мандрівок, і переглянути чудову колекцію велосипедів різних марок, яких у власника близько десяти і кожен має свою цікаву історію. Загалом близько 100 дітей відвідало цікаві маршрути.

У деяких будинках культури запрацювали соціальні проекти, наприклад, «Куточок добра» в Новоселівській та Березівській громадах, де у тісній співпраці з волонтерами, громадськими організаціями і фондами та просто з усіма охочими збирають речі, одяг для вразливих категорій населення. Продовжуємо шукати нові форми роботи, що могли б принести користь жителям громади. Експериментально почали на майданчику Центра культурного дозвілля надавати перукарські послуги населенню на соціальних засадах. Власне, успіх роботи сьогодні залежить переважно від нашої спроможності чути людей. До нас приходять тоді, коли ми даємо те, чого люди реально сьогодні потребують. Будемо реагувати, змінюватися, додавати нове – будемо рухатися далі попри всі труднощі часу. З нашою діяльністю можна ознайомитися на офіційній сторінці закладу у фейсбуці «КУ Центр культури і дозвілля»: <https://www.facebook.com/groups/2152686635018071>

Дарія Ратушняк,
директорка комунального закладу «Центр культури і дозвілля» Приютівської громади

Моя творча студія - майданчик для соціальних новацій та пошуку ідей

В останні роки наше суспільство зіштовхнулось з величезним психологічним тиском. І це не тільки війна, а й COVID, до цього економічна криза, суспільно-політичні події, навіть особисті ситуації - все це певним чином на нас впливає, викликає стреси. Всі ми різні: хтось сильніший і все тримає в собі, дає собі раду, хтось все сприймає емоційно - плаче або сміється, а хтось готовий піти в саме пекло заради кінцевої мети, не зважаючи на емоції, але всім нам, таким різним, інколи потрібна невеличка пауза і підтримка. І кожен з нас сам обирає, що його відновлює, який метод є найбільш ефективним. До класичних методів сьогодні додалось дуже багато нових достатньо доступних технік, які можна вивчити і використовувати як для самостійної роботи так і для роботи з групами, яких сьогодні значно побільшало. З цим інструментом особисто я знайома з 2014 року, коли вперше стала вивчати можливості арт-терапії та використовувати їх на практиці, в роботі з першими переселенцями зі Сходу України, які тікали до нас від війни. Зараз ця тема, на жаль, набула ще більшої актуальності.

Серед найуразливіших категорій, які потребують психологічної підтримки, на мою думку, можна виділити такі групи:

- Вимушені переселенці

- Демобілізовані учасники АТО
- Громадські активісти і волонтери

Тож, одним із найпростіших і найшвидших і найдоступніших способів терапії та заспокоєння, на сьогодні, на мою думку, є саме арт-терапія. АРТ-ТЕРАПІЯ – це відносно новий метод психотерапії, який заснований на творчій діяльності. Вперше цей термін було використано Андріаном Хілом у 1938 р. в описі своєї роботи з хворими на туберкульоз, після чого він набув величезного поширення. Арт-терапія пропонує вам танцювати, співати, писати оповідання, ліпити з пластиліну, тіста чи працювати з піском, вишивати, малювати, складати пазли і мозаїку та багато чого іншого. Все це може бути арт-терапією, оскільки будь-яка творча діяльність, що допомагає проявити та

Варвара Діордієва

висловити свої емоції - може бути віднесена до цієї категорії.

Ще у 2014 році я разом з моєю партнеркою Іриною, з якою ми заснували свою першу в місті творчу студію (на той час - «Мир креатива»), почали працювати з внутрішньо переміщеними особами з окупованих територій та з зони бойових дій. Переважно, це були жінки і діти, які переїхали в наше місто.

Тоді у нас з'явилася серія майстер-класів, яка була розрахована не тільки на психологічну допомогу, а й на здобуття нових навичок для людей, які ніколи не

займалися творчістю. Ми

розробили і провели серію занять, під час яких навчали робити різні поробки: свічки, прикраси для дівчат, магніти, декоративні дерева, також ми провели навчання, як на цьому можна заробляти. Ми зіштовхнулися, до речі, з певним скептичним ставленням до цієї ідеї від самих же учасниць, звісно, коли люди не знають, де їм завтра жити і що їсти – їм важко сприймати нову інформацію. В той же час, ми помітили, що багато учасниць почали для себе робити ті чи інші речі.

На початку проєкту, ми відчували певний страх, що ця ідея не спрацює, людям це не допоможе. Проте, на наприкінці занять ми побачили як змінилися люди, як вони «відтанули». Це було дуже вагомим результатом для нас. І ще я рада зараз відмітити, що серед майстринь Кропивницького сьогодні є й декілька, які після наших майстер-класів почали самі вивчати деякі техніки та стали професійними майстрами декоративно-ужиткового мистецтва. Дехто почав брати участь в місцевих ярмарках та продавати свої вироби, і тим самим - заробляти собі на життя. Для більшості людей, це звісно не постійна робота, а хобі. Але це хобі, яке не тільки приносить задоволення, а й лікує нас. Це працює.

Пригадую, що в моїй практиці навіть були жінки-переселенці, які за урок пошиття іграшки із фетру – вчилися шити, тому що не вміли цього робити раніше. За час проведення таких майстер-класів ми побачили багато змін і почули багато цікавих історій з життя, деякі були важкі. І саме за цим спілкуванням, в поєднанні з творчою роботою народжувалась доброта, відступив страх, люди заспокоювалися.

Ми системно продовжували практику таких творчих занять, зустрічей з майстрами з різними категоріями учасників і фіксували їх дієвість з точки зору покращення настрою у наших слухачок. Зараз дуже важливо підтримувати тих, хто переїхав з зони бойових дій, збирати їх в невеличкі групи за інтересами, організовувати для них заходи, надавати пропозиції, що дозволять людям проявити свою творчість. Мова не тільки про хенд-мейд. Як я вже зазначала, форм дуже багато.

Класно і дієво працюють кінозали, з мотивуючими фільмами, - своєрідна кінотерапія. Їх можна влаштувати в бібліотеках чи домах культури. Також дуже дієва арт-терапія з малювання мандал, ізотерапія, або будь-які гуртки за інтересами, які можуть заспокоїти і надихнути. В таких групах утворюється атмосфера довіри, а творчість стимулює на нові звершення.

Також відступає страх та знижується стрес. Власне, це ще й згуртування внутрішньо переміщених осіб та поєднання їх з новими людьми, коли до роботи в групах є можливість долучати професійних психологів, арт-терапевтів, то ефективність таких заходів, на мою думку, підвищується. Власне, сьогодні ми працюємо над новими форматами роботи і створюємо

майданчики для комунікацій та отримання нових знань з різних тем, розробляємо нові формати заходів із використанням арт-терапії, в тому числі.

Варвара Діордієва,
арт-терапевт, власниця творчої студії «Амелі»

УКРАЇНА – ЦЕ МИ!

Кіровоградська обласна філармонія є організацією, яка створює і пропагує високохудожній культурний продукт музичного, хореографічного та вокального мистецтва. Як більше 80-ти років здійснює свою мистецьку функцію. Як і кожна творча організація, філармонія за всі роки переживала часи занепаду і часи піднесення, творчих успіхів і тріумфів, всеукраїнських і міжнародних перемог і визнань. Завершуючи 2021 «ковідний» рік, ми відпрацювали для дітей новорічні програми, в яких задіяні були всі творчі колективи і солісти філармонії, вибудовували плани на майбутній 2022 рік. Формували оновлені творчі програми та проєкти до відкриття концертного сезону, ювілейних урочистостей до 30-ти річчя застосування інструментального ансамблю «Єлисавет-ретро», 50-річчя заснування камерного оркестру «Концертіно». Артисти Академічного театру музики, пісні і танцю «Зоряни» готувались до творчої поїздки до Туреччини і т.п.

24 лютого змінилось наше життя, наші плани. Із самих перших днів ми шукали відповідь на жакливу дійсність, але згуртувались і розпочали волонтерську діяльність, як усі жителі міста і області. З наших колег практично ніхто не виїхав з міста, троє працівників пішли в ряди тероборони

Вже на початку березня ми продовжили наше мистецьке життя, відновили репетиційний процес, враховуючи всі вимоги безпеки під час воєнних дій. Між репетиціями для військових тероборони в нашому АРТ-барі допомагали готувати їжу. Війна всіх об'єднала в одну родину незалежно від виду професії чи спеціалізації, віку чи вподобань. Всі, як у мурашнику, працювали.

Пізніше ми прийняли рішення про проведення концертних програм не в приміщенні філармонії, бо це небезпечно.

Таким чином було проведено:

6 квітня концерт ансамблю «Єлисавет-ретро» в Льотній академії Національного авіаційного

університету для внутрішньо-переміщених осіб.

7 квітня на базі Комунального закладу «НВО №6» та 12 квітня на базі санаторію-профілакторію «Юність» ЦДПУ відбулися дитячо-розважальні програми за участю ведучих Анни Шуть, Ірини Погребняк та солістів філармонії: Іванни Неділенко, Олексія Козачинського, Людмили Мокряк і артистів балету Академічного театру музики, пісні і танцю «Зоряни».

18 квітня на базі гуманітарного штабу, який знаходиться в «Навчальному центрі будинку науки і техніки», відбулася дитячо-розважальна програма для внутрішньо-переміщених осіб.

5 травня в «НВО №6» відбулася зустріч артистів філармонії з маленькими глядачами нашого міста та для внутрішньо-переміщених осіб.

11 травня артисти оркестру «Зоряни» завітали в Обласний клінічний госпіталь ветеранів війни Кіровоградської обласної ради.

20 травня інструментальний ансамбль «Єлисавет-ретро» і солісти філармонії подарували концертну програму для внутрішньо-переміщених осіб в дошкільному навчальному закладі №35.

Протягом чотирьох місяців (травень-серпень) солісти філармонії Артем Гасленко, Олексій Козачинський, Іванна Неділенко, Олена Фурманова, Віталій Маслюков, Людмила Мокряк постійно дають сольні концертні програми для відвідувачів Дендропарку.

1 червня до Дня захисту дітей було проведено концерт на базі гуманітарного штабу, який знаходиться в «Навчальному центрі будинку науки і техніки» за участю лекторів-музикознавців та солістів філармонії. Також в цей день артисти філармонії прикрасили свято в Дендропарку, використовуючи ростові ляльки.

12 червня на великій сцені в Дендропарку відбулася дитячо-розважальна програма «Тигрик в країні казок».

25 червня Академічний театр музики, пісні і танцю «Зоряни» та Артем Гасленко взяли участь у двох концертах випускного вечора КЗ «Ліцей Науковий».

В залі обласної філармонії нам вдалося провести лише декілька заходів:

13 квітня творчий вечір, присвячений ювілею відомого поета та волонтера Кіровоградщини Олександра Косенка, за участю Академічного театру музики, пісні і танцю «Зоряни».

26 червня благодійний концерт для воїнів ЗСУ за участю танцювального колективу «Карамель» та

солістів філармонії.

3 липня дитячо-розважальну програму «Тигрик в країні казок».

9 липня театралізовано-хореографічну виставу-реквієм «Тінь Весни» від народного хореографічного ансамблю «Світанок».

28 липня вперше в Україні на державному рівні відзначалось свято Дня Державності України. Колективом філармонії підготовлено та записано відео-концерт «Україна понад усе», який можна переглянути на ютуб-каналі.

Наразі іде підготовка до онлайн-концерту до

Дня Незалежності України. Такі формати роботи є нашою відповіддю на виклики часу і в той же час, дозволяють нам розширити нашу аудиторію.

Півроку війни принесли багато горя, загибель людей, знищення інфраструктури, житлового фонду, пам'яток історії та культури, закладів культури, проте ніколи не знищать нашої ментальності, любові до рідної землі, культури українського народу. Ми вже зараз готуємо концерт до Дня Перемоги і віримо, що цей день обов'язково і скоро настане.

Наталія Агапєєва,
директорка Кіровоградської
обласної філармонії,

Заслужений працівник культури України

Бібліотеки Кіровоградщини під час війни: нові виклики

Війна поставила перед бібліотеками Кіровоградщини нові завдання та виклики. Ми їх прийняли і поруч з нашою, пов'язаною з суто мирними завданнями, роботою спрямували свої зусилля на підтримку воїнів ЗСУ, територіальної оборони, на надання допомоги людям, для яких Кіровоградщина стала новим домом, та на влаштування цікавого літнього відпочинку для дітей.

Для воїнів

Головна бібліотека області – ОУНБ імені Дмитра Чижевського - налагодила роботу з закордонними громадськими організаціями та благодійними фондами, які передали велику кількість гуманітарної допомоги. Так, гуманітарна допомога з Республіки Польща налічувала понад 400 одиниць речей, починаючи з бронезилетів, тактичних окулярів та рукавиць закінчуючи медикаментами, засобами гігієни та продуктами харчування.

Працівники бібліотеки систематично збирають кошти для придбання продуктів харчування для військовослужбовців, які знаходяться на лікуванні у закладах охорони здоров'я області, і просто перераховують гроші на рахунки волонтерів для допомоги ЗСУ.

Як багато інших кропивничанок, наші колеги випікали пиріжки для тероборони, шили розвантажувальні тактичні жилети, пакували продукти, які відправляли на допомогу людям, що залишилися у прифронтових зонах, сушили овочів для сухих супів, які збирає спільнота «Годуємо патріотів», приносили тканини і нитки для плетіння маскувальних сіток і плели їх, передавали постільну білизну та ковдри для поранених бійців, які проходять лікування в лікарнях Кропивницького – робили і продовжують робити усе, аби наблизити перемогу.

Бібліотекарі територіальних громад області теж долучилися до надання допомоги

та підтримки ЗСУ та територіальної оборони. Зокрема, працівниці бібліотек Голованівської, Гурівської, Новоархангельської, Первозванівської та Попельнастівської громад надають необхідну допомогу та самі беруть участь пошитті розгрузок, балаклав, спідньої білизни, виготовленні карематів тощо.

У Світловодську і Долинській бібліотекарі плетуть маскувальні сітки і разом із дитячими малюнками та оберегами передають воїнам тероборони та ЗСУ.

Бібліотекарі Знам'янської міської громади, крім роботи в пункті збору допомоги, чергували у волонтерських групах на заправках, що знаходяться на території громади: пригощали біженців, які їхали транзитом через Знам'янку кавою, чаєм тасмаколіками.

Валентина Животовська

В Новопраській громаді наші колеги брали участь в облаштуванні одного з бомбосховищ та чергуванні в них, знаходили місця для розміщення переселенців тощо. На підтримку наших захисників разом з колегами з Новоукраїнки відправляли кошти з бонусних та е-Підтримки карток, надавали гуманітарну допомогу продуктами, консервацією, теплим одягом, здавали кошти на купівлю тепловізорів.

Бібліотекарі Новгородківської селищної громади долучилися до роботи гуманітарних штабів старостинських округів, а їхні колеги з Попельнастівської громади підтримують контакт з волонтерським центром, для якого збирають

продукти харчування та інші необхідні речі для відправки на передову.

Бібліотекарі Олександрійської міської ЦБС облаштували укриття у підвалі центральної міської бібліотеки для дітей та бібліотеки-філії №8 для юнацтва. Завдяки їхній роботі до захисників України потрапили малюнки та патріотичні вироби, які діти робили під час майстер-класів. А для дітей, які евакуювалися з батьками за межі України, зібрано дитячу літературу українською мовою.

Фахівчині Кропивницької міської централізованої бібліотечної системи теж волонтерять і допомагають військовим, зокрема нещодавно передали нашим захисникам принтер та папір. У червні у Кропивницькій ЦМБ, як і у бібліотеці Чижевського, відбулась презентація книги—антології віршів наших сучасників про війну «Поезія без укриття». Четверть суми від проданих книг була перерахована на потреби ЗСУ.

Новоархангельська публічна бібліотека організувала виставку-продаж картин «Чарівні барви Зої Юзвенко» - місцевої майстрині, збираючи таким чином кошти для воїнів ЗСУ. Зараз виставка поповнилася новими роботами виробами з глини – свищиками.

Бібліотекарі Первозванівської сільської громади у фейсбуці створили групу «Сільські волонтери», через яку організовується в'язання карематів, маскувальних сіток, збір лікарських трав для лікувальних чаїв, збирання овочів, зелені для передачі ГО «Нагодуй патріотів», пошиття білизни, аптечок.

Бібліотекарі Олександрівської громади при бібліотеках організували волонтерські активи «ДобраДІЯ», «Твори добро», «Поклик серця» та інші, щоб допомагати літнім людям, інвалідам, учасникам бойових дій та їх родинам, вимушеним переселенцям, створили мобільну бібліотечку, проводять інформаційну кампанію «Військовий стан: корисна інформація для ВСІХ!» тощо.

Для переселенців

Не менш важливою є допомога українцям, яких війна вигнала з рідних домівок. Працівники ОУНБ імені Дмитра Чижевського налагодили співпрацю з центрами допомоги переселенцям: передавали до них речі для дітей та дорослих, а «Червоному хресту» посуд. Допомагали у прибиранні квартир для переселенців, розміщували вдома родини з Маріуполя і Краматорська та брали до себе домашніх тваринок біженців.

Бібліотека реалізувала проект «Вчимося діяти у надзвичайних ситуаціях» і продовжує проводити інформаційні години, лекції, круглі столи та майстер-класи для внутрішньо-переміщених осіб.

Бібліотеки області також стали для переселенців місцем, де люди можуть отримати найрізноманітніші послуги та допомогу. Бібліотеки забезпечують безкоштовне надання різноманітних послуг: від користування бібліотечними фондами, послугами зв'язку, копіювання та сканування документів до пошуку інформації про права переселенців та достовірних новин.

Щоб хоча б частково знизити напруження та психологічно розвантажити дітей-переселенців бібліотекарі проводять для них інтерактивні ігри, майстер-класи, конкурсно-розважальні заходи тощо.

Так, бібліотекарі Знаменської міської громади збирали дані про житло, де можна розмістити сім'ї переселенців, зв'язувались з власниками, брали участь у зборі необхідних речей, одягу та предметів ужитку та меблів.

Бібліотекарі Долинської готували житло для переселенців, збирали по селах старостинських округів гуманітарну допомогу.

У Гайворонській міській публічній та дитячій бібліотеках всім охочим переселенцям надають консультаційні та інформаційні послуги, волонтери проводять індивідуальні та групові психологічні консультації. Для дітей працює гурток «Комп'ютошка» та проводяться безкоштовні майстер-класи з декоративно-ужиткового мистецтва для дітей.

На базі Маловисківського міського бібліотечно-ресурсного центру діє волонтерський пункт, куди жителі громади приносять одяг, взуття та ліки. Також там проводять навчання з надання медичної допомоги.

Користувачами Новопраської публічної бібліотеки стали 170 переселенців. Крім послуг психологів та уроків англійської мови для дітей, в бібліотеках громади проводилися голосні читання, пізнавальні ігри, краєзнавчі години, бібліопікнік, майстер-клас та інші цікаві заходи.

У Новгородківській публічній бібліотеці створили інформаційну зону, де розміщені матеріали з тематичним інформуванням «Куди звернутися якщо ...» та «Дорожня карта для людей переміщених в межах країни». Переселенці отримують увесь спектр бібліотечних послуг.

Бібліотекарі Олександрійської міської ЦБС для

тимчасово переселених родин щоденно проводять майстер-класи та пізнавально-розважальні ігрові програми, лялькові вистави, майстер-класи з різних технік декоративно-прикладного мистецтва, до державних та народних свят проводять театралізовані заходи з пригощанням. До послуг переселенців різного віку психологічні тренінги, заняття із самооборони, айкідо, медіаграмотності, зі вдосконалення знань з української мови, засідання робо клубу та клубу з 3D-моделювання, патріотичні танцювальні флешмоби, індивідуальні консультації юриста та багато іншого. Працівники бібліотеки надали допомогу в облаштуванні дитячої кімнати для дітей-переселенців у гуртожитку медичного коледжу.

Бібліотеки Олександрівської селищної територіальної громади є справжніми домівками для переселенців – 308 з них стали користувачами книгозбірень. Для них за кілька місяців бібліотекарі провели 228 заходів.

Для дітей

Літній дитячий сезон в ОУНБ імені Дмитра Чижевського розпочався з грандіозного фесту «Будь на часі з бібліотекою», влаштованого для малечі в День захисту дітей. До його організації долучилося представництво Дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ в Україні.

Починаючи з 1 червня шість днів на тиждень в книгозбірні проходить низка майстер-класів. Крім того, в Інтернет-центрі проводяться веб-екскурсії, заняття з 3D-моделювання, тренінги з комп'ютерної грамотності, працює роботоклуб. У відділі мистецтв двічі на тиждень проходять творчі заняття від місцевих майстринь, а щосуботи перегляд анімаційних фільмів. Відділ документів з питань медицини та охорони здоров'я за допомогою ігор, експериментів та відео допомагає малечі вивчати анатомію. Відділ документів з економічних, технічних та природничих наук проводить майстер-класи з квілінгу та оригамі, екоквести, вікторини, рухливі та настільні ігри. І так у кожному відділі книгозбірні.

Бібліотеки області теж вийшли за свої «межі», створивши біля бібліотек, в парках читальні зали просто неба, бібліомайданчики, бібліотечні галявини, літні бібліолавочки та дворики, де проводять читання та різноманітні заходи.

В той же час у бібліотечних залах на дітей кожного дня чекають цікаві книжкові інсталяції, ігрові зони, куточки, локації, де проводять квести,

батли, конкурси, флешмоби, творчі зустрічі з місцевими письменниками, голосні читання, майстер-класи тощо.

Бібліотеки територіальних громад продовжують роботу, спрямовану на допомогу воїнам ЗСУ татероборони у наближенні нашої Перемоги, інтеграції переселенців в життя громад області.

Дякуємо нашим колегам за щоденну, щирю та самовіддану працю, креативні підходи та сміливі рішення.

Валентина Животовська,
директорка комунального закладу
«Обласна універсальна наукова бібліотека
ім. Д.І. Чижевського»,
Заслужений працівник культури України

Відродження будинку культури - справа, що об'єднує

«У складні часи не до культури» - цю тезу спростовує наступна історія, що розпочалася і відбувається на Кіровоградщині в реальному часі, в серпні цього воєнного 2022 року у селі Велика Северинка Кропивницького району відбудовують будинок культури. Цю роботу здійснюють представники громадської організації. Будівлю не використовували 12 років. На початку літа громада подала заявку на участь у відборі команд для таборів громадської організації «Будуємо Україну разом» і пройшла відбір.

У будівництві беруть участь представники з різних областей та місцеві жителі (будівельники та місцеві жителі), а на ремонт будівлі планують витратити 524 тисячі гривень. Половина цих грошей – громадської організації «Будуємо Україну разом» (БУР), половина – це бюджет громади. Ця історія про об'єднання можливостей, які пропонує громадський сектор громадам України та місцеве самоврядування. Цей будинок культури не використовують в громаді з 2007 року. Його побудували у радянські часи, там проводили реєстрацію шлюбів. «Зараз обряди взагалі у нас не проводяться. У сільраді секретарка розписала та і все. А раніше була гарна обрядова процесія, навіть

з міста приїжджали, щоб одружитися. Ми хочемо це все відновити», – розповів голова громади Сергій Левченко. Проєкт з відновлення будинку культури назвали «Обрядова», проте проводити там планують не тільки шлюбні церемонії. «Це буде багатофункціональний простір, де будуть відбуватись і засідання виконкому, і сесії ради, буде молодіжний осередок. Також приміщення

Ремонтні роботи

можна буде використовувати як кінозал». На відновлення вже витратили три мільйона гривень з бюджету громади. За ці гроші, зокрема, зробили покрівлю, замінили частину вікон, підключили електропостачання.

Зараз в приміщенні будинку культури вже розпочалися ремонтні роботи, на перший етап приїхали дев'ятеро представників громадської організації «БУР». Серед них – 18-річний студент Дмитро Данилін з Києва. «Я родом з черешневої столиці України – Мелітополя Запорізької області. Зброю тримати не вмію, воювати, на жаль, також. Але я можу працювати руками, можу їздити територіями України і допомагати нашій державі, де я буду жити все життя». «як кімп-лідер, маю відповідати за волонтерів, їх настрій, за таймінги, щоб всі приходили вчасно. Але я такий самий волонтер і роблю все, що треба. Наприклад, сьогодні ми прибирали, чистили стіни, щоб можна було класти гіпсокартон. У нас є люди зі Львова, Дніпра, Мелітополя, Одеської області. Працюємо з 9:00 до 4:00 з понеділка по п'ятницю», - каже Марта-Марія Плечій, яка приїхала зі Львова. Марта, як і деякі інші учасники працює в проєкті під час своєї відпустки. Допомагає відбудовувати будинок культури Світлана Юшина. У Велику Северинку вона приїхала з Донецької області. «Я

з міста Гірник. З квітня евакуювалась з дитиною, бо стало небезпечно. Вирішила попрацювати волонтером, щоб трішки допомогти громаді, і в цілому, не сидіти на місці, допомагати людям заради добра». Працюють під керівництвом будівельників, розповів начальник відділу освіти і культури Великосеверинівської сільради Роман Пілюгін. «З місцевих працюють шість чоловіків і три майстра з Кропивницького. Закінчити будівельні роботи хочемо до 21 серпня. Будемо мати всі умови для зустрічі гостей, які будуть приїздити в громаду. В принципі, усі жителі Великосеверинівської громади зможуть використовувати це приміщення. Тож найближчим часом цей заклад культури стане центром активності нашої громади, а нове життя в нього ми вдихнемо спільними зусиллями. Тільки б скоріше прийшла така довго очікувана Перемога на нашу рідну землю!», - каже Роман Пілюгін.

За матеріалами «Суспільне Кропивницький», Н.Сарафанова, А.Крейтор, Матеріали сайту Великосеверинівської громади

Історія успіху гуманітарного проєкту сьогодні - це історія об'єднання на базі спільних ідей, цінностей та довіри

Традиційно в першу суботу серпня Приютівська громада святкує День громади. Щорічно це свято супроводжується урочистостями та різноманітними розважальними заходами. Однак цього року, на жаль, війна всюди внесла свої корективи, тому з нагоди 5-ї річниці громади провели ряд локальних благодійних заходів. Саме святкування вирішили не відмінити – це знакова подія для громади, це можливість один одному подякувати за стійкість і підтримку один одного, громади в цілому. До організації заходів було

залучено і мережу закладів культури громади. «Було багато планів, як зробити громаду ще кращою, комфортнішою для проживання селян. Та війна змінила пріоритети. Ми опікуємося повним спектром проблем сьогодення в громаді, доставляємо гуманітарну допомогу, займаємося забезпеченням внутрішньо переміщених осіб, підтримуємо наших хлопців», – звернувся до присутніх голова громади Андрій Коломійцев.

Нами було розроблено програму святкування, розраховану на цілий день, яка мала бути цікавою і корисною, залучити до свята і нових членів громади: дорослих і дітей. Ми вирішили, що це будуть: концертна програма за участі місцевих колективів, спортивні заходи, інтеграційні ігри для дітей, вікторини, благодійний ярмарок та багато іншого. Саме свято відбувалося не тільки в особливий період, а за особливих умов – суттєвої економії коштів. Завдання було не з простих – ми мали зробити якісну культурну програму, зібрати через благодійну акцію кошти, відволікти людей від непростого повсякдення. Захід мав виконати ще одне завдання, за експертною порадою команди Інституту соціокультурного менеджменту, ми мали свято перетворити на інтеграційний майданчик – познайомити

переселенців з громадою, культурою, залучити їх через неформальні інструменти. Ми запросили до участі в благодійних заходах місцевих майстрів і майстринь, до них приєдналися з власної ініціативи і переселенки – Олена з Харкова та Юлія з Малинівки (Харківщина) з радістю погодилися взяти участь у благодійному ярмарку, спеціально виготовили для цього декоративну продукцію (банти, прикраси з бісеру). Власне, та частина, яка потребувала допомоги та участі від людей була забезпечена без проблем, нас підтримали активно і масово. За нашим задумом в програмі мала бути ще «родзинка» – мистецька подія, що народилася в результаті співпраці нашого «Центру культури і дозвілля» з вже відомим в Кіровоградській області творчим об'єднанням «Творчі волонтери». Ми звернулися до одного з авторів цього проекту – Євгена Жердія, який разом з однодумцями протягом останніх місяців проводить благодійні концерти в Кропивницькому під відкритим небом на різних вулицях, об'єднуючи для цього місцевих

професійних виконавців та аматорів. «Учасниками наших вуличних концертів стали майже сотня людей: щодня ми зранку до вечора співаємо, підбадьорюємо людей. Плануємо продовжувати – люди позитивно сприймають цю ініціативу. У нас є досить успішний досвід збору грошей на таких акціях (більше ніж 300 тисяч гривень – ред.) На запрошення відвідати Приютівську громаду і допомогти колегам з будинку культури ми відповіли однозначною згодою. Я особисто знаю, що будинки культури мають багато ідей, прекрасно працюють з людьми, проте часто – позбавлені елементарної техніки для реалізації своїх проєктів. Ідея – згуртувати громаду, зібрати гроші на хороші

День громади

справи – нам дуже імпонує», – сказав Євген Жердій. Ми пояснили свою ідею концерту, Женья і його команда нам дуже допомогли і порадами і технікою, і власне – музичною підтримкою. Так народилася співпраця, якісна, нова для громади. Нам вдалося не тільки захід провести на високому рівні, а й зібрати кошти на благодійність у розмірі – двадцять тисяч гривень. Плануємо такі кооперації продовжити, це не тільки нас підсилує, ми вчимося, а ще такі співпраця робить нас помітними в інформаційному полі. Це теж дуже добре, про громаду знатимуть, можливо, це приверне до нас нових партнерів. Зараз в процесі планування наступних проєктів в громаді. Хочемо зробити не гірше, розширити лінійку заходів, використати максимально ті рекомендації, які отримали від команди ІСКМ і робити більше і краще.

Дарія Ратушняк,
директорка комунального закладу «Центр культури і дозвілля» Приютівської громади

Мистецтво бути перукарем та масажистом

Мироненко Наталя Василівна, експертка-тренерка з перукарської майстерності та масажної справи навчальних семінарів, що відбувалися з 12 по 29 липня 2022 року в рамках реалізації проекту «Адаптація через культуру», що реалізується Інститутом соціокультурного менеджменту в рамках проекту «Розбудова структур надання послуг та освітнього потенціалу для психосоціального забезпечення у Східній Україні» та здійснюється за фінансової підтримки GIZ за дорученням Уряду Німеччини.

Наталя Мироненко має практичний досвід у перукарській майстерності близько 10 років та досвід викладання у даному напрямку більше 6 років. Фахівчиня викладає на курсах перукар-універсал в учбовому центрі м. Кропивницького. Виконує стрижки чоловічі, жіночі, дитячі; фарбування; зачіски будь-якої складності, реконструкцію й вирівнювання волосся. З масажної справи має практичний досвід близько 5 років. Наталя володіє різними техніками ручного та апаратного класичного масажу, лімфодренажного, антицелюлітного, кінезіотейпування та ін.

Також експертка-тренерка постійно удосконалює свою майстерність на різноманітних курсах підвищення кваліфікації та майстре-класах від найкращих фахівців всеукраїнського рівня з даних напрямків. Наталя Мироненко є кандидаткою педагогічних наук, доценткою, викладачкою Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка за напрямком Технологічної галузі.

Як ви потрапили у проект та чим займалися?

- Надіслала заявку на участь у конкурсі тендерних пропозицій для надання послуг виконавиці в рамках проекту «Адаптація через культуру», який оголосив Інститут соціокультурного менеджменту на своєму сайті. Інформацію побачила у соцмережах, склала резюме та пропозицію з детальними програми своїх послуг й відправила все на електронну пошту організації. Згодом отримала відповідь, що

мене відібрали в якості експертки з перукарської майстерності, курс тритментолога, та масажної справи. Працювала із двома групами жінок-переселенок.

Чи цікаво Вам було працювати з групою?

- Цікаво було працювати з обома групами, бо я бачила та відчувала мотивацію учасниць, зацікавленість і результати були досить вдалими за такий короткий період часу навчання. Тому коли є зворотній зв'язок і бачиш результат свого викладання, своєї роботи з учасницями, то розумієш що це не дарма. Я не люблю щось робити

Наталя Мироненко

не якісно, тому гарні результати моїх учениць, учасниць проекту дуже радують.

У Вас є досить суттєвий досвід викладання з даних напрямків. Чи відрізняються учасниці навчального семінару жінок-переселенок від інших груп з якими Вам доводилося працювати раніше?

- Звісно всі люди різні, але коли людина мотивована, то в неї тоді виходить краще, є результати. Тому що коли не дозріли що їм дійсно потрібне таке навчання, коли йдуть навчатися без особливої потреби чи мотивації, то вони не вкладаються достатньо зусиль в навчання і відповідно результати не такі високі. Групи учасниць-переселенок мають високу мотивацію,

є потреба здобути нову спеціальність та роботу, тому це складає високий відсоток успіху. Якщо в наших учасниць щось не виходить, вони не покладають рук, вони задають запитання, уточнюють, пробують знову і до тих пір поки в них вийде. Мотивація достатньо висока, є бажання, є достатні навички, їм подобається робота, в них добре виходить та помітно, що є майбутнє у даних напрямках.

Яка атмосфера панувала в групі під час навчання?

- Спочатку, коли ще ніхто не знає одне одного, атмосфера була досить стримана. Потім дівчата познайомилися, об'єдналися у пари та дружно працювали, підтримували одне одного. Знімали демонстрації на відео та щодня

Курси з перукарської майстерності

скидали у спільній вайбер групі, обговорювали заняття та свою роботу. На скільки я зрозуміла, дівчата здружилися та в подальшому планують спілкуватися, співпрацювати разом. В цілому атмосфера під час семінарів була жива, дружня, приємна.

Чи спілкуєтеся Ви особисто з учасницями по завершенні навчання, чи звертаються до Вас із

питаннями?

- Так, у вайбер групі ми підтримуємо зв'язок, там дівчата викладають фото та відео своїх робіт. Діляться своїми домашніми роботами, виконаними завданнями. В деяких наших учениць вже є перші зароблені кошти, з'являються клієнти які рекомендують послуги своїм друзям та знайомим. Вони радіють одна за одну, підтримують. Це додає їм натхнення в роботі!

В групі навчалися жінки що працювали в різних професіях та не пов'язані з професіями перукаря та масажиста. Як Ви вважаєте, чи достатньо лише бажання, щоб стати фахівцем, чи потрібні якісь спеціальні здібності чи таланти?

- Якщо ти не спробував, то ти не можеш знати чи вийде в тебе чи ні. Все є дуже індивідуально. Важливо, якщо щось не виходить то пробувати знову і знову. Я вважаю, що головним все таки є бажання, мотивація та працьовитість, а не «супер таланти».

Які б Ви дали поради нашим учасницям-переселенкам після завершення курсів, щоб вони могли ефективно втілювати отримані знання та вміння в професійній діяльності?

- Здобувати побільше практичного досвіду, не відкладати відпрацювання, брати побільше моделей, побільше клієнтів та розвиватися далі! При можливості приймати участь у семінарах з вдосконалення навичок та розвиватися й здобувати нові знання.

Проект надав жінкам-переселенкам нові можливості, спробувати себе у новій професії, здобути вміння, з якими можна забезпечувати себе та свою родину у будь якому місці, де б вони не жили. Бажаю нашим учасницям рухатися вперед, розвивати та вдосконалювати свої навички, залучати клієнтів з тих кіл, де вони зараз спілкуються, розширяти це коло і починати заробляти гроші. Бажаю поскоріше адаптуватися в новій громаді завдяки здобутій новій професії, новим вмінням та знайомствам!

Спілкувалася Олена Кваша

SUMMARY

Introduction, Lev Abramov, president of ISCM, p.2

Gallery "Yelysavetgrad": constancy and new in the activity of the first private gallery of the Kirovohrad region, Mykola Tsukanov, owner of the Yelysavetgrad gallery, p.3

Tetyana Tkachenko: "Today only a "living" cultural institution will fulfill new tasks"
Tetyana Tkachenko, director of the communal institution "Museum of Arts of the Kirovohrad Regional Council", p. 5

The role of art therapy in overcoming stress, Natalia Sablina, candidate of psychological sciences, crisis psychologist, p. 6

How and what changed in the work of cultural institutions of the Pryyutiv community during the war?, Daria Ratushnyak, director of the communal institution "Centre of Culture and Leisure" of the community of Pryyutovka, p. 9

My creative studio is a platform for social innovation and the search for ideas, Varvara Diordiyeva, art therapist, owner of the creative studio "Amelie", p. 11

UKRAINE IS US! Nataliya Agapeeva, director of the Kirovohrad Regional Philharmonic, Honored Worker of Culture of Ukraine, p. 12

Libraries of Kirovohrad region during the war: new challenges, Valentina Zhivotovska, director of the communal institution "Regional Universal Scientific Library named after D.I. Chyzhevsky", Honored Worker of Culture of Ukraine, p. 14

Revival of the cultural center is a unifying matter, According to the materials of "Suspilne Kropyvnytskyi", N. Sarafanova, A. Kreitor, Materials of the site of the community of Velika Severinivska, p. 16

The success story of a humanitarian project today is a story of unification based on common ideas, values, and trust, Daria Ratushnyak, director of the communal institution "Centre of Culture and Leisure" of the community of Pryyutovka, p. 17

The art of being a hairdresser and massage therapist, Interview with Natalia Mironenko, Olena Kvasha spoke, p. 19

Проект "Адаптація через культуру"

